مقاله تحقیقی

مجلهٔ دانشگاه علوم پزشکی بابل
دوره پانزدهم، ویژه نامه ۱، زمستان ۱۳۹۱، صفحه ۹۳-۸۹

استفاده از منابع مذهبی درتدوین پایان نامه های پزشکی

آرام تیرگر(PhD)[۱*]، موسی یمین فیروز(MA)[۲]، علی نیکخواه[۲]، اشرف السادات موسوی(BA)[۲]

۱- گروه پزشکی اجتماعی، دانشگاه علوم پزشکی بابل
۲- دانشگاه علوم پزشکی بابل

دریافت: ۹۱/۶/۲۹، اصلاح: ۹۱/۸/۱۷، پذیرش: ۹۱/۹/۱

خلاصه

سابقه و هدف: یکی از شیوه های ردیابی منابع مورد استفاده و ارزشیابی وضعیت بهره برداری از آنها تحلیل استنادی است و پایان نامه ها یکی از اسناد معتبر و کارنامه فعالیتهای علمی- پژوهشی هر دانش آموخته ای بشمار می آیند. نظر به اهمیت دسترسی و استفاده از منابع فقهی یا دیگر منابع مذهبی در زمان تدوین پایان نامه ها، این مطالعه به منظور بررسی میزان استفاده از قرآن یا دیگر منابع فقهی در پایان نامه های دانشجویان پزشکی و دندانپزشکی انجام شد.

روش کار: این مطالعه مقطعی بر روی کلیه پایان نامه های فارغ التحصیلان رشته پزشکی و دندانپزشکی دانشگاه علوم پزشکی بابل از آغاز سال ۱۳۸۵ تا انتهای تابستان سال ۱۳۹۰ به اجرا در آمد. به منظور جمع آوری اطلاعات، از بخش منابع پایان نامه ها رونوشتی تهیه و اطلاعات کتابشناختی استنادها درون برگه های از پیش تهیه شده توسط تیم پژوهش که در مطالعه مشابهی استفاده شده بود، ثبت گردید. جهت پردازش داده ها از شاخص های آمار توصیفی استفاده شد.

یافته ها: در ۵۱۱ پایان نامه مورد بررسی، ۲۰۷۷۶ منبع علمی مورد استفاده قرار گرفت (۵۶ پایان نامه پزشکی و ۱۵۵ پایان نامه دندانپزشکی)، از این تعداد تنها ۱۹ منبع مرتبط با مضامین مذهبی تشخیص داده شد که اصلی ترین نوع منابع مصرفی (۷۴٪) به صورت کتاب بوده است. میانگین سن منابع مورد استفاده ۱۰/۳±۱۱/۷۹ سال بود.

نتیجه گیری: نتایج مطالعه نشان داد که در تدوین پایان نامه های پزشکی و دندانپزشکی نیز از منابع مذهبی استفاده می شود، اما میزان استفاده از آن محدود می باشد. بهره گیری از منابع مذهبی بعنوان منبع مورد استناد در پایان نامه های فارغ التحصیلان پزشکی و دندانپزشکی بسیار محدود بوده است.

واژه های کلیدی: تحلیل استنادی، علوم پزشکی، پایان نامه، قرآن.

مقدمه

قرآن، معجزه بزرگ و جاوید حضرت محمد (ص) پیامبر اسلام و منشور هدایت بشر بسوی سعادت و بهروزی است. حضرت محمد (ص) می فرماید: هر که خواهان علم پیشینیان و آیندگان، از اول تا به آخر دنیاست، در قرآن کاوش و تامل کند (۱) و یا حضرت علی (ع) می فرماید: در قرآن، درمان بزرگترین دردهاست: درد کفر و نفاق و تباهی و گمراهی (۱). نظر به استواری پیام و حقیقت موجود در بطن کلام خداوند متعال، رسول اکرم و امامان عظیم الشان، پژوهش های گسترده و مستمر در قرآن و متون مذهبی می تواند محققین پزشکی را به عینی شدن حقایق نهفته در آنها رهنمون گردد (۲). بنابراین یکی از منابع مهمی که برای حفظ سلامت و درمان بیماری ها می تواند مورد استفاده قرار گیرد قرآن و منابع مذهبی است، و امروزه لزوم عمل به تعالیم راهگشای قرآن، بیش از هر زمان دیگر احساس می شود. هر فعالیت علمی نیازمند آگاهی از فعالیت های مرتبط پیشین است و دقیقا" بر همین اساس است که کارهای آینده بر پایه آنچه در گذشته انجام شده بنا می شود. کارهای گذشته به مدد کارهای جدید کامل و یا دست کم پالایش می شوند. به عبارت دیگر ریشه های نظری هر پژوهش تازه در سرزمین پژوهش های مرتبط گذشته جان گرفته اند (۳). مقوله پر اهمیتی چون قرآن پژوهی نیز که به واکاوی رموز نهفته در آیات و پی بردن به حقایق نهفته در کلام الهی تاکید دارد، از این قاعده مستثنی نبوده و مسلما" یکی از شیوه های تحقیق در این راستا، مطالعه متون و ماخذ مورد استفاده در پژوهش های مرتبط است (۴). تحلیل استنادی یکی از شیوه های مورد استفاده در حوزه علم کتابداری و اطلاع رسانی است که صرف نظر از کاربردهای متنوع، برای واکاوی متون بویژه در قسمت منابع و ماخذ بکار می رود. رویه مورد استفاده در این مطالعه را شاید بتوان مشابه همان شیوه ای دانست که در علوم فنی و مهندسی به نام مهندسی معکوس موسوم بوده و یا در حوزه دیگری از علوم تحت عنوان تفکر استعاری معروف است (۵). به عقیده صاحبنظران، تفکر استعاری در حقیقت، روایت انسانی مهندسی معکوس است. بر اساس آموزه های تفکر استعاری، استفاده از روش آزمایش شده حوزه ای از علوم برای رفع مشکلات حوزه های دیگر، شیوه ای مرسوم و معقول است که باعث صرفه جویی و افزایش بهره وری می شود (۵). از آنجاییکه تحلیل استنادی بعنوان یکی از موضوعات مطرح در علم کتابداری و

* مسئول مقاله:
آدرس: بابل، دانشگاه علوم پزشکی، گروه پزشکی اجتماعی، تلفن: ۰۱۱۱-۲۱۹۴۱۵۲
e-mail: a_tirgar@yahoo.com

[DOR: 20.1001.1.15614107.1391.15.1.13.2]
[DOI: 10.18869/acadpub.jbums.15.1.89]

اطلاع رسانی میتواند در قالب رویه ای معکوس در خدمت موضوعی چون قرآن پژوهی در آمده و بطور خاص، بعنوان ابزاری جهت قرآن پژوهی در طب مورد استفاده قرار گیرد. تحلیل استنادی در کنار کاربردهای متنوعی که برای آن متصور است، قادر به تسهیل مراحل تحقیق و افزایش نتایج آن می باشد. از طریق تحلیل استنادی می توان به رابطه فکری و علمی در تحقیقات قبلی پی برد و از جمله کاربردهای تحلیل استنادی بازیابی اطلاعات قید شده در منابع علمی– پژوهشی است (۷و۶).

یکی از متون پژوهشی که نقش قابل توجهی در تولید اطلاعات ایفاء می کند، پایان نامه ها هستند و طبیعتا" در حوزه موضوعات پزشکی و طب، پایان نامه های دانشجویان پزشکی و دندانپزشکی از چنین شرایطی برخوردارند (۶و۳). لذا با استفاده از شیوه تحلیل استنادی و با استدلالی منطبق با مطالب فوق به بررسی وضعیت بهره برداری از قرآن و منابع مذهبی در پایان نامه های دانشجویان رشته های پزشکی و دندانپزشکی دانشگاه علوم پزشکی بابل طی یک دوره زمانی بیش از پنج سال پرداخته شد. امید آن بوده که ضمن ارزیابی وضعیت موجود در خصوص استفاده از قرآن و منابع مذهبی در پایان نامه ها، به بررسی برخی عوامل مرتبط نظیر جنس و رشته تحصیلی، یا ارتباط موارد مورد استفاده از منابع با مضامین مورد پژوهش در پایان نامه ها بپردازیم.

روش کار

در این مطالعه مقطعی کلیه پایان نامه های دانشجویان مقطع پزشکی و دندانپزشکی عمومی موجود در کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی بابل از ابتدای فروردین سال ۱۳۸۵ تا انتهای تابستان ۱۳۹۰ (بصورت سرشماری) بررسی شدند. به منظور جمع آوری داده ها، علاوه بر اطلاعات فردی ارائه کنندگان آنها از نظر جنس و رشته تحصیلی، اطلاعات کتابشناختی استنادها از نظر تعداد، سن و نوع منابع از بخش ماخذ کلیه پایان نامه ها استخراج و پس از ورود به برگه های مربوطه که از قبل آماده شده و در مطالعات مشابه مورد بهره برداری قرار گرفته بود (۹و۸)، ثبت گردید. منابعی که به صورت پانویس یا در جاهای دیگر پایان نامه ذکر گردیدند، مورد نظر نبوده و وارد برگه های جمع آوری داده ها نشدند. جهت پردازش داده ها از شاخص های آماری توصیفی مانند شاخص های گرایش به مرکز و پراکندگی استفاده شد.

یافته ها

در این مطالعه ۵۱۱ پایان نامه دانشجویی (۳۵۶ پایان نامه پزشکی و ۱۵۵ پایان نامه دندانپزشکی) بررسی شد که از این تعداد ۲۷۰ پایان نامه متعلق به دانشجویان دختر و ۲۴۱ پایان نامه مربوط به دانشجویان پسر بود.

در مجموع بیش از بیست هزار منبع (۲۰۷۷۶ منبع) در قالب ۵۱۱ پایان نامه مورد استفاده دانشجویان قرار گرفت. میانگین تعداد منابع مورد استفاده در پایان نامه های دانشجویان پزشکی (۲۶/۴±۴۶) بیش از دندانپزشکی (۱۹/۹±۲۹/۹) بود. تعداد منابع مورد استفاده در دانشجویان دختر (۲۷۰ مورد) و پسر (۲۴۱ مورد) بطور کلی از وضعیت مشابهی برخوردار بود، که دانشجویان دختر بطور متوسط از ۲۴/۹±۴۱/۴ منبع و دانشجویان پسر از ۲۶/۵±۴۰/۹ منبع در پایان نامه های خود استفاده نمودند. بررسی وضعیت استفاده از قرآن و منابع فقهی با توجه به عناوین مورد استفاده در بخش ماخذ پایان نامه ها نشان داد که تنها ۱۹ مورد از منابع مصرفی دارای عناوینی با مضامین مذهبی بوده و از مجموع منابع مذکور، ۱۴ مورد (۷۴٪) از نوع کتاب، ۳ مورد مقاله، و ۲ مورد از سایر منابع بوده اند. از نظر توزیع استفاده در رشته های مختلف تحصیلی، ۱۵ منبع در پایان نامه های رشته پزشکی و ۴ مورد در یک پایان نامه رشته دندانپزشکی مورد استفاده قرار گرفته است. از نظر توزیع جنسی استفاده از منابع، ۵ منبع توسط ۲ دانشجوی دختر و ۱۴ منبع دیگر در قالب یک پایان نامه مشترک توسط یک دانشجوی دختر و یک دانشجوی پسر مورد استفاده قرار گرفته بود. میانگین سن منابع مورد استفاده ۱۰/۳±۱۱/۷۹ سال بود.

بحث و نتیجه گیری

در این مطالعه تعداد منابع مذهبی مورد استفاده از سوی دانشجویان ۱۹ منبع بود که در مقایسه با کل منابع مورد استفاده در بخش ماخذ (۲۰۷۷۶ منبع)، گویای نسبت استفاده به میزانی کمتر از یک دهم در صد بوده است. وضعیت مشاهده شده در خصوص استفاده از قرآن و دیگر منابع فقهی در میان پایان نامه های دانشجویان پزشکی و دندانپزشکی گرچه ممکن است تا حدودی با کم شماری همراه بوده باشد و اشتباهاتی در تشخیص درست صورت گرفته باشد، اما وضعیت بهره برداری از چنین منابع ذیقیمتی آنچنان محدود است که حتی با چند برابر نمودن تعداد فعلی منابع مصرفی تغییر قابل ملاحظه ای در نسبت بدست آمده ایجاد نخواهد شد. این موضوع شاید بازگو کننده نوعی فقر دسترسی به خود منابع (عدم دسترسی به کتب یا دیگر منابع مرتبط در کتابخانه های دانشکده ها) و از سویی دیگر فقر دسترسی به مفاهیم از نظر آموزش های مربوطه و متدولوژی تحقیق در چنین حوزه هایی باشد. بعنوان مثال، در حوزه های علوم انسانی، دکتری تخصصی در رشته علوم انسانی، هیچ کاری با قرآن ندارند، یعنی در رشته های اقتصاد، علوم سیاسی، مدیریت یا علوم تربیتی، حتی دو واحد درسی هم در رابطه با علوم قرآنی ارائه نمی شود (۱۰).

در خصوص کم شماری منابع این نکته قابل ذکر است که برخی از منابع علیرغم استفاده از آیات الهی و یا مضامین فقهی با رویکرد بهداشتی و پزشکی (که گویای نوعی قرآن پژوهی است)، فاقد عنوانی گویای این ارتباط هستند. بعنوان مثال در کتاب "بهداشت" بطور مکرر و گسترده از آیات الهی در تبیین موضوعات بهداشتی و طبی استفاده شده است اما از عنوان کتاب نمی توان به ارتباط آن با قرآن پژوهی و مضامین فقهی پی برد (۱۱).

همچنین در خصوص محدودیت بهره برداری از قرآن و منابع فقهی میتوان به محدودیت دسترسی به چنین منابعی در کتابخانه های اصلی دانشکده ها و بیمارستان های آموزشی اشاره کرد. اگرچه در مکان هایی چون دفتر نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری و یا در گروه آموزشی معارف اسلامی دانشگاه منابع قابل توجهی برای مطالعه و پژوهش در این ارتباط موجود است اما خلاء دسترسی به این منابع در کتابخانه مرکزی دانشگاه و یا کتابخانه های واحدهای تابعه از جمله کتابخانه های بیمارستان های آموزشی از دیگر دلایل احتمالی فقر بهره برداری از چنین منابعی می باشد. مطالعه توزیع فراوانی استفاده از قرآن و منابع فقهی با توجه به دانشکده ها و رشته تحصیلی نشان داد که قسمت اعظم منابع مورد شناسایی (۷۹٪) مربوط به چند پایان نامه پزشکی و ۲۱٪ باقیمانده مربوط به دانشکده دندانپزشکی بوده است. علت چنین تفاوتی را میتوان احتمالا"به تنوع

[DOR: 20.1001.1.15614107.1391.15.1.13.2]
[DOI: 10.18869/acadpub.jbums.15.1.89]

موضوعات قابل طرح در حوزه پزشکی و برقراری ارتباط آنها با مفاهیم قرآنی در مقایسه با رشته دندانپزشکی نسبت داد. بررسی نوع منابع مورد استناد گویای آن بوده است که قست اعظم منابع مورد استفاده از نوع کتاب (۱۴ عنوان کتاب (۷۴ درصد) و تعداد معدودی از آنها از نوع مجله (۳ مورد) بوده اند. الگوی مذکور شباهت چندانی با الگوی استنادی در علوم پزشکی که قسمت اعظم آنها را مجلات به خود اختصاص میدهند نداشته (۱۲) و بیشتر به الگوی متداول در دیگر علوم همچون علوم انسانی که در آنها کتاب به عنوان منبع اصلی استنادها مورد استفاده قرار می گیرند، شباهت داشته است (۱۳و۶و۳).

در نهایت بر کسی پوشیده نیست که پیمودن مسیر قرآن پژوهی برای پویندگان آن مستلزم برخورداری از لوازم و مقدمات فهم قرآن و از آن جمله آشنایی با زبان، نکات و دقایق آن، آشنایی با بعضی از مبانی اصول فقه و همچنین انس با قرآن (۱۴) مشتمل بر فراگیری، تلاوت صحیح، فهم معانی، و حفظ و تدبر در قرآن است. با توجه به نتایج این مطالعه، استفاده از قرآن و دیگر منابع مذهبی در پایان نامه های پزشکی و دندانپزشکی نیز صورت می پذیرد اما میزان استفاده از این منابع خیلی محدود می باشد. محدود بودن تعداد منابع مذهبی مورد استفاده در پایان نامه ها حکایت از ضعف در مقوله قرآن پژوهی در طب دارد. بنابراین پژوهش های دقیق تر و ریشه یابی علل ایجاد چنین وضعیتی مورد تاکید می باشد. ضمنا" تسهیل دسترسی به منابع مرتبط همچون تفسیر قرآن کریم در کتابخانه مرکزی، دانشگاه های علوم پزشکی، کتابخانه های دانشکده ها یا بیمارستانهای آموزشی جهت دسترسی هر چه بیشتر و بسترسازی جهت انس با قرآن لازم به نظر می رسد.

تقدیر و تشکر

بدینوسیله از تمامی اساتید و دانشجویانی که از ثمره تلاششان در قالب پایان نامه بعنوان منبعی جهت انجام پژوهش استفاده شده است، تقدیر و تشکر می شود.

[DOR: 20.1001.1.15614107.1391.15.1.13.2]
[DOI: 10.18869/acadpub.jbums.15.1.89]

Using Religious Resources among Graduate Students' Theses in Medical Sciences

A. Tirgar (PhD) [1*], M. Yaminfirooz (MA) [2], A. Nikkhah [2], A. Mousavi (BA) [2]

1. Department of Social Medicine, Babol University of Medical Sciences, Babol, Iran
2. Babol University of Medical Sciences, Babol, Iran

J Babol Univ Med Sci; 15 (Suppl 1); Winter 2013; pp: 89-93
Received: June 12th 2012, Revised: Aug 7th 2012, Accepted: Nov 5th 2012.

ABSTRACT

BACKGROUND AND OBJECTIVE: Citation analysis is a suitable approach to evaluate and assess the usability of scientific resources. Theses are valid documents about scientific researches of any academic professionals. The aim of this study is to determine the condition of Quran and other religious resources use among the medical and dental graduates' theses references using citation analysis approach.

METHODS: This cross-sectional study was conducted among all the medical and dental graduates' theses at Babol University of Medical Sciences (from spring 2006 to summer 2011) using citation analysis. The data were collected by means of a tailor-made data collection sheet and analyzed using descriptive statistical indexes.

FINDINGS: The outcome extracted of 511 theses and 20776 citations showed that there were only 19 religious cited references over the six years, and the books were the most frequent format (74%). The mean age of references was 11.79±10.3 years.

CONCLUSION: The conclusion reached by this research is that religious resources were used in composing medical thesis and dental thesis. But the rate of such usage is limited.

KEY WORDS: *Citation analysis, Medical sciences, Thesis, Quran.*

[*] **Corresponding Author;**
Address: Department of Social Medicine, Babol University of Medical Sciences, Babol, Iran
Tel: +98 111 2194152
E-mail: a_tirgar@yahoo.com

[DOR: 20.1001.1.15614107.1391.15.1.13.2]
[DOI: 10.18869/acadpub.jbums.15.1.89]

References

1.Reyshahri M. Mizanul Hikmah. 7th ed. Qom: Dar al-Hadith Cultural-Scientific Institute 2004; p: 459. [in Persian]

2.Moattar F, Kheirandish Sh. Importance and value of using religious references and texts in treatment of diseases, Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine 2011;2(1):47-52. [in Persian]

3.Makizadeh F. Citation analysis of geography theses at Tehran, Tarbiat Modarres and Yazd universities, Faslname-ye Ketab Journal 2008;19(4):125-43. [in Persian]

4.Tirgar A, Yaminfirooz M, Nikkhah A, Mousavi A. Citation analysis of medical and dental theses regarding Quran and religious resources, National Congress on Sustainable Healing 2011; November 13-14: 36. [in Persian]

5.Hajizeynialabedini M. Reverse engineering in library and information science. Information Science and Technology 2009;24(1):173-202. [in Persian]

6.Saberi MK, Nikkhah Z. Citation analysis of PhD theses references in the library and information science field at Azad university, technologies and sciences branch, Faslname-ye Ketab Journal 2008;19(4):149-64. [in Persian]

7.Assareh F. Citation analysis. Faslname-ye Ketab Journal 1998;9(3):34-48. [in Persian]

8. Tirgar A, Abolghasemi MB, Yaminfirooz M. Citation analysis of graduate medical thesis references: Before and after of digital library access. 2nd Conference of Research and Science Generation in Medicine. Tehran: Ketabdar Publications 2010; pp: 359-68. [in Persian]

9.Tirgar A, Yaminfirooz M, Dehghan Z. A study on Iranian National Medical Digital Library usage among Babol University of medical sciences users. 2nd Conference of Research and Science Generation in Medicine. Tehran: Ketabdar Publications 2010; pp: 359-68. [in Persian]

10. Lakzaee N. Our universe suffers from unfair political condition. 2nd National Congress on Islamic-Iranian pattern of progress, Iranian Daily Hamshahri, April, 2011. [in Persian]

11.Nilfroshan MA, Zarrabi J, Mirfattahi MB. Health. 1st ed. Tehran: Ministry of Health Publications 1984; pp: 3-22. [in Persian]

12.Siamian H, Aligolbandi K, Balaghafari A, et al. A survey of information resource types used in theses of graduate students from Mazandaran University of Medical Sciences (Citation analysis of theses of Sari school of medicine) 1991-2001. Irandoc Scientific Communication Monthly Journal 2006; 5(3):119-29. [in Persian]

13.Tasviry Ghamsari F, Jahannama MR. Citation analysis of researchers theses at Jahad Keshvarzi engineering research center, Faslname-ye Ketab 2006;17(3):75-88. [in Persian]

14.Yadollahpour B. Documents of the ways of students' more intimacy with the Qur'an (a critical study). Ma'aref Magazine 2011;2(6):119-46. [in Persian]

[DOR: 20.1001.1.15614107.1391.15.1.13.2]
[DOI: 10.18869/acadpub.jbums.15.1.89]